

**В.И. Парфенов, О.М. Масловский, В.В. Валетов,
А.П. Скуратович, Д.В. Дубовик, И.М. Степанович,
Н.Н. Воронецкий, Г.Ф. Рыковский, В.Ф. Душин,
В.С. Пискунов. Флора и растительность
Полесского государственного радиационно-
экологического заповедника**

Мозырь: ООО ИД «Белый Ветер», 2002. — 112 с.

У книзі представлені результати комплексних багаторічних досліджень флори і рослинності Поліського державного радіаційно-екологічного заповідника (ПДРЕЗ) Республіки Білорусь. Охарактеризована флора судинних рослин, види рідкісні і ті, що знаходяться під охороною, унікальні та фітоценотично цінні рослини угруповання. На території заповідника виявлена значна видова різноманітність, що дозволяє авторам говорити про його велике значення як рефугіуму біорізноманітності, наукового полігону для моніторингу збереження біорізноманітності та охорони природи не лише в Білорусі, але й у Східній Європі. Цьому сприяє зменшення антропогенного навантаження у регіоні, що створило унікальну для всієї Європи ситуацію швидкого відновлення природних екосистем на великій території. Автори подають своєрідний «фітотоніторинговий» зріз сучасної флори і рослинності заповідника.

Матеріал у книзі розподілений на шість взаємозалежних розділів (автори для жодного з них не вказані). У першому коротко розглянуто значущість біорізноманітності у функціонуванні ПДРЕЗ, а також деякі аспекти, пов'язані з розумінням і конкретизацією поняття «біологічна різноманітність». При цьому як базові елементи для оцінки біорізноманітності приймаються

популяція виду та угруповання. У другому розділі подано аналіз флори судинних рослин. У третьому наводиться сучасний статус та поширення 29 видів рідкісних рослин та таких, що потребують охорони і внесених до Червоної книги РБ (включаючи малюнок рослини, повний перелік відомих місцезнаходжень з зазначенням їх на картосхемі). Четвертий розділ присвячений рослинності, причому подано її флористичну та домінантну класифікації. Ряд рідкісних, унікальних та фітоценотично значущих об'єктів рослинності охарактеризовано у п'ятому розділі. Нарешті, у шостому розділі подається повний систематичний список судинних рослин ПДРЕЗ, включаючи культивовані види, які у даний час подекуди натуралізуються і беруть активну участь у формуванні рослинних угруповань.

При оцінці біорізноманітності рослин і виділенні ботанічних об'єктів для охорони були використані зібрані до початку досліджень гербарні матеріали, а також польові матеріали маршрутних флористичних робіт авторів. Зараз флора судинних рослин ПДРЕЗ налічує 855 видів, при тому, що дослідження ще не охопили всю територію заповідника і тривали лише 5 років. Відзначено 3 види плаунів, 9 видів хвощів, 10 видів папоротей, 3 види хвойних, 193 види однодольних і 640 видів дводольних рослин. До флористичних матеріалів є ряд зауважень.

При аналізі флори у розділі 2 вказуються види, не наведені у повному Списку видів (розділ 6): *Alliaria petiolata*, *Allium ursinum*, *Arnica montana*, *Centaurea diffusa*, *Phyteuma spicatum*, *Sarothamnus scoparius*, *Xanthium spinosum*. У розділі 6 немає видів, представлених у розділі 4 при описі рослинності, зокрема *Swida australis* та *Chamaedaphne calyculata*. Відсутня також карельська береза, названа видом у главі з характеристикою пам'ятників природи. До очевидних технічних помилок слід віднести те, що *Rumex ucrainicus* Fitch. ex Spreng. у розділі 2 названий як *R. ucrainica*; згадування там же *Erygeron aegyptiaca* (вірогідно, йдеться про *Eragrostis aegyptiaca*?) та у розділі 3 під № 12 характеризується *Senecio eruciformis*, при тому що у Списку видів подається *S. erucifolius* L.

При характеристиці рослинних угруповань у розділі 4 вказані види, які у Списку видів подані під синоніміями: *Vaccinium vitis-idaea* як *Rhodococcum vitis-idaea*, *Carex inflata* як *Carex rostrata*; *Hieracium pilosella* як *Pilosella officinarum*, *Erigeron canadensis* як *Conyza canadensis*. Лише для злинок канадської та ще трьох видів у Списку видів подано два варіанти їх наукової назви. Зважаючи на малі накладі видань, в яких подаються зміни номенклатури систематичних категорій рослин, неоднозначне сприйняття обсягів досить великої кількості видів та доступність загальновідомих фундаментальних довідкових зведень С.К. Черепанова лише для вузького кола фахівців, подібні неузгодженості неодмінно будуть ускладнювати роботу з цією безумовно потрібною і цінною працею — тобто лісівникам, студентам, екологам та фахівцям з охорони природи, викладачам, переважній більшості тих, кого хочуть зацікавити автори монографії. Тому при підготовці наступного ви-

дання чи доповнень до рецензованої праці та подібних зведень з флори і рослинності невеликих регіонів, на наш погляд, потрібно подавати максимально можливу кількість синонімів наукових назв видів. Це полегшить сприйняття читачам, особливо тим, які користуються довідковою літературою кількадесятирічної давнини, змушені використовувати не оригінал, а копії подібних видань (паперові чи електронні) і т.п.

При характеристиці рослинності у розділі 4 вказується на поширення основних типів рослинності в заповіднику та формацій або груп асоціацій для кожного з них за домінуютьною класифікацією. Крім того, наводиться таблиця «Продромус вищих одиниць рослинності ПДРЕЗ» за флористичною класифікацією. Автори виділяють 14 класів, 18 порядків, 29 союзів і 57 асоціацій. Система цих одиниць, за авторами, базується на класичній методиці Браун-Бланке, але з використанням інтегрованого підходу, який враховує екологічні та деякі інші показники фітоценозів. У цілому можна визнати, що запропонований продромус близький до міжнародної системи синтаксонів. Але деякі нові одиниці, виділені авторами у продромусі, викликають зауваження. Зокрема, фітоценоз *Pteridio—Populetum tremulae* (ass. nova) треба звести до варіанту асоціації *Pteridia aquilini—Quercetum robori* Bajrak 1996.

В таблиці лишилася незаповненою до кінця колонка «КОД», що не дозволяє оцінити зв'язок продромусу з легендою геоботанічної карти.

У продромусі, легенді до карти та розділі 5 «Рідкісні, унікальні та фітотенотично цінні рослини угруповання» назви видів фітоценозів не завжди узгоджені. Намагання авторів «зберегти наступність (премственность) класифікації» з урахуванням «практичності традиційної типології» і надання синтаксонам назв, «співзвучних міжнародній системі» призвели до випадків, коли з'являються назви, відсутні у продромусі, хоча саме він мав бути всеохоплюючим. В розділі 5 фігурують асоціації, названі за домінуютьною класифікацією, дійсно співзвучні міжнародній системі. Але решта синтаксонів з цього переліку мають назви за домінуютьною класифікацією.

До речі, характеристики рідкісних і унікальних угруповань включають картосхеми їх поширення в заповіднику, але відсутні вказівки про площу, яку займають угруповання в кожному місці.

В кількох місцях легенди до карти (виділи XII, XIII, XIV, XV) підкреслюється, що в травостоях певного виділу панують «рудеральні елементи флори». Але з наведених списків видів в кожному з виділів до них можна віднести лише незначну частину, тоді як більшість видів є типовими автотонними представниками лучної та лісової флори.

Певною недоробкою авторів є відсутність у Продромусі синтаксонів водної рослинності (Class *Lemnetea* R. Tx., 1955, Cl. *Potametea* Klika, 1941), хоча в розділі 5 згадується угруповання *Salvinia natans*, а до Списку видів внесено *Trapa natans* L. s.l., *Myriophyllum spicatum* та багато інших типово водних видів. Адже це теж складова біорізноманітності, про значущість якої для заповідника говорять автори.

Автори повідомляють, що вони вивчали структуру та продуктивність надземної фітомаси рослинних угруповань, але не вказують, чому результати цих досліджень не подано у книзі.

Біорізноманітність, трансформація і відновлення природних комплексів в умовах мінімізації антропогенного навантаження, на думку авторів монографії, визначають все зростаючу роль цієї території як великого природного резервату не тільки для Полісся, але й для Східної Європи. На жаль, автори не згадують про те, що поруч, на території України, теж є площі, на яких встановлено напівзаповідний режим зони відселення і, відповідно, посилюють роль ПДРЕЗ як міждержавного центру в екологічній мережі Європи. Ми поділяємо думки авторів рецензованої праці про те, що одним із найраціональніших шляхів використання ситуації, що виникла після створення зони відселення Чорнобильської катастрофи, є перетворення її у рефугіум біорізноманітності Східної Європи. Зрозуміло, в українській частині зони відселення, внаслідок наявності діючих підприємств, цій меті будуть відповідати лише окремі ділянки. Крім існуючих природоохоронних об'єктів, насамперед варті уваги лісові масиви, прилеглі до державного кордону з Білоруссю чи розділені ним. Необхідно також додати ділянки, ландшафтно та флористично відмінні від вищезазначених транскордонних: на Чистоголівській кінцево-моренній гряді, у долині р. Уж, північну частину акваторії Київського водосховища та інші. Але це вимагає систематичних досліджень перспективних для заповідання ділянок.

Як видно з тексту, автори монографії не є прихильниками абсолютного заповідання: для підтримання деяких популяцій рідкісних рослин вони рекомендують проводити догляд шляхом вирубування затінюючих дерев, періодичне прокошування травостою, пошук нових екоотопів і штучне розселення рідкісних видів. Важко дати оцінку таким рекомендаціям, оскільки режим заповідника передбачає невтручання людини в природні процеси. З іншого боку, особливі умови зони відчуження ядерної катастрофи вимагають прискорення автореабілітації території шляхом прискорення відтворення зональної рослинності.

Однак потри ці зауваження, монографія є дуже актуальною і цінною роботою і з цікавістю сприйнята фахівцями як у Білорусі, так і в українській зоні відчуження, де, на жаль, подібні накопичені дані ще не знайшли монографічного оформлення. Основне своє завдання, яке автори визначили у Вступі, — «оцінити процеси, які відбуваються на території ПДРЕЗ і пов'язані з біорізноманітністю та охороною рослинних об'єктів» — вони виконали цілком задовільно.

Л.С. БАЛАШОВ, М.Ф. ПЕТРОВ